

Термините „разкриване“ и „идентификация“ в контекста на усъвършенстване на понятийния апарат в теория на риска и безопасността

Петър Христов, Анелия Ненова

Abstract. *Further develop of the young science of the safety, particularly The Risk Theory, that organizes knowledge from this sphere, passes through the improvement of the terminology and definitions system. In the present paper the necessity from include of the term "Risk identification" together with the term "Risk reveal" is shown. Some arguments from both the semantic analysis and theoretical investigations of the ecological safety are applied.*

Keywords: *Safety, Risk, Identification, Reveal*

Проблемите на сигурността са обект на различни научни дисциплини. Теория на риска и безопасността е една от тях. Нейният предмет започва да се очертава преди около 30 години, въпреки че според някои автори (Г. Малинецки [1]) появата на дисциплината е предсказана още през 60-те години на миналия век от Станислав Лем. Тогава, той публикува книгата "Сумата на технологиите", заглавието на която предизвиква асоциации със съчинението на средновековния философ и теолог Тома Аквински (XIII в.), наречено "Сумата на теологиите". Тома Аквински свързва съдбата и бъдещето на света с истинската вяра, а най-важните опасности, според него, са ересите в християнското учение. Идеята на Станислав Лем е, че главните надежди за бъдещето се свързват с новите технологии, а основните опасности и заплахи – с тяхното неправилно използване. Според него технологията е обусловена от състоянието на познанието и ефективността на средствата за достигане на целите, поставени от обществото, в това число и такива цели, каквито никой не е имал предвид, преди да се захване с решаването на конкретната задача. Ние живеем в технологична цивилизация на основата, на която вместо теологията стои технологията. "Ако погледнем на достигнатото със скромност и смирение, както съветва Августин Блаженни, ще трябва да признаем, пише Г. Малинецки [1], че технологичните успехи на човечеството са твърде скромни. Трикратното увеличаване на добивите в зърнопроизводството през XX век е заплатено със стократно увеличение на потреблението на енергия за всеки тон зърно. Случи се Чернобилската катастрофа, независимо че надеждността на атомните електроцентрали се оценява на 10^{-6} аварии на година, което означава една авария за един милион години".

Преди повече от 40 години попитали Ричард Фейнман: "Ако стане така, че утре всички физици загинат и от тях за бъдещето може да се предаде само една фраза, Вие какво бихте казали?" Отговорът бил: "Целият свят се състои от атоми и пустота. Останалото хората ще го доизмислят". Според Г. Малинецки [1], ако подобен въпрос се зададе днес на всички учени, а не само на физиците, най-вероятният отговор би следвало да бъде: "Научете се да управлявате рисковете". Управлението на рисковете е една от най-важните технологии на нашата цивилизация. Това е магистралният път към бъдещето – да се заменят едни заплахи и опасности с други. Например опасността от глад и замръзване с риска да се оберат плодовете на замърсените вода, земя, въздух от работата на топлинните или атомни централи.

Физиците се шегуват, че проблемите се делят на научни и технически. Техническите имат решение – важно е само това колко струва то и от кого и как то трябва да бъде намерено. Научните проблеми могат да имат решение, но и обратно – да нямат. Както Г. Малинецки [1] отбелязва, бъдещето на нашата технологична цивилизация се е превърнало в научен проблем. Човечеството ясно започва да

осъзнава, че неговата съдба става все по-зависима от специалистите в сферата на сигурността, а те от развитието на науката.

Понастоящем учените все още не са изработили универсално, общоприето определение на понятието сигурност. Безспорно е, че природата, човекът и обществото са взаимосвързани от сложни процеси, чрез които те си въздействат, взаимно се обуславят, изменят своето състояние и се пораждат един от друг. Взаимодействието между противоположностите е източник, основа и причина за възникването, самодвижението и развитието. Този факт дава особено значение на категорията "взаимодействие" за процеса на познание на природните и обществените явления, като поставя взаимодействието в основата на системния подход в изучаването на света и обществената практика.

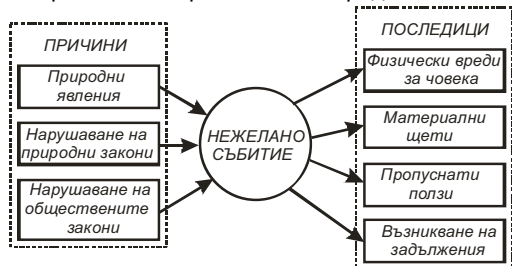
Една от най-сложните и многостранни форми на взаимодействието между елементите на системата "човек – природа – общество" се обозначава с термина "сигурност". Най-съществената характеристика на това взаимодействие е неопределеността, която от своя страна е субстанция на риска, а той – форма на нейното проявление. Сложността, многообразието и динамиката на сигурността, в частност на риска и безопасността, все още не са обхванати от една обща теория. Този факт, в условията на съвременното информационно общество показва актуалността на проблема. Неговата важност произтича и от особена роля на науката като генератор на нова информация, която позволява да се направят прогнози с най-висока степен на достоверност относно реалните последици от изпълнението на едно или друго решение. От своя страна, науката е в състояние да реализира своите прогностични функции само тогава, когато знанието е организирано в научна теория. Процесът на превръщане на знанието в научна теория преминава през дълъг и сложен път на развитие, който задължително включва няколко последователни стадия.

Първият от тях, е свързан с изграждането на терминологичен и понятиен апарат. Наличието на развит терминологичен апарат позволява да се отстранят описателността и фактологичността в разкриването на съдържанието на изучавания обект. Термините играят ролята на думите, които в своята съвкупност са езикът, който създава възможности да се води смислен диалог и да се разпространява конкретна информация. Съдържанието на всеки термин се разкрива в понятие или в контекста на конкретната теория. Понятията, които изграждат всяка научна теория, позволяват знанието, което тя съдържа, да се разпространява, да се възприема, да се възпроизвежда и да се използва еднозначно. Чрез понятията се опознават свойствата на обекта на изследване, отношенията, в които той влиза с други обекти. Самите характеристики на обекта се подреждат логически, като за целта се разкриват определени качества, които служат като критерии за това подреждане. В крайна сметка, понятията в обобщен вид отразяват логиката на съответните явления, разкриват основните връзки между тях, създават възможност за разкриване и систематизиране на общите и специфични признаци. Вторият стадий в изграждането на научната теория, е свързан с разкриване на общите принципи и положения, в съответствие с които се прилагат правилата и законите, разкрити в основните понятия на теорията. Тези правила и закони изпълняват ролята на граматика, която позволява на научните термини да се свързват в смислени "изречения". Познването на "граматиката", заедно с усвояването на съдържанието на понятийния апарат, открива възможности да се изграждат и да се проверяват нови логически конструкции на базата на познатите понятия и връзки между тях. Така се получават нови знания.

Третият стадий е резултат от натрупването на нови знания, което извежда на преден план необходимостта от прилагане на научната рефлексия. Това е стар, универсален метод, който позволява от позицията на новите знания да се подложи

на преценка досегашната теория, нейните основни положения, да се актуализира значението на терминологичния апарат, а съдържанието на понятията да се допълни и прецизира.

Разкриването на риска може да се дефинира като определяне на вероятните опасности. По същество, то е описание и обяснение на всички абстрактни възможности да се случи нещо нежелано, лошо, вредно, дори фатално. Разкриването на риска има за предмет качествената характеристика на опасностите.

Фиг. 1 Графичен модел на универсална матрица за разкриване на рискове.

се открие, да се отличи всяка от тях. Качеството на отделния обект, в това число и на опасностите, се разкрива в съвкупността от неговите белези и свойства.

Категорията качество отразява определена степен от опознаването на обекта на изучаване. В началния етап на опознаване на кой да е обект, включително и на риска, пред субекта се разкриват отделни свойства или група свойства. Това е на етапа на класификация на риска. Най-напред, в съзнанието остават някакви впечатления, след това се конкретизира нещо, а накрая се разкрива качеството на изучавания обект. Това е логиката на познавателния процес въобще.

Качествената характеристика на отделния обект не се свежда в никакъв случай до простия сбор от неговите отделни свойства. Качеството отразява цялостната характеристика на конкретната опасност, нейната относителна устойчивост, вътрешната и външната ѝ определеност, мястото ѝ в мрежата от причинно-следствени вериги. Относителната устойчивост и определеност дават възможност рискът да се измерва (оценява), както и да се въздейства върху него, като се контролират резултатите от това въздействие.

Най-общо разкриването на рисковете включва три относително обособени операции: - установяване на абстрактните възможности да се случи нежеланото събитие; - описание на негативните последици от евентуално настъпване на нежеланите събития; - обяснение на причините, които могат да доведат до случване на нежеланото събитие, което от своя страна може да се окаже причина за настъпване на вредни последици. (фиг. 1).

В специализираната литература и в езика, който се използва в правно-нормативната уредба, терминът „разкриване” най-често се заменя с термина „идентификация”. За съдържанието, което се влага в „идентификация”, е показателна Наредба № 5 [2]. В член 14, с „идентифициране” на опасностите при различните трудови дейности, се обозначава описанието и ранжирането на опасностите, определяне на обектите, които могат да бъдат увредени, възстановяване на пътищата и начините за въздействие върху опасностите.

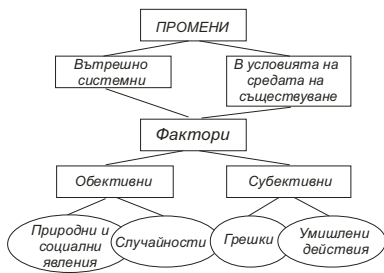
Думата „идентификация”, в превод от латински, означава прекриване, отъждествяване. За да има процес на „идентифициране”, е необходимо да има еталон, образец, шаблон, въобще нещо, с което да се извърши сравнение, налагане или друга операция, чрез която да се установи пълното или частично прекриване или отъждествяване на идентифицирания обект с еталона. Във всекидневния

Качеството е философска категория, с която се обозначава неотделимата от обекта негова съществена определеност, благодарение на която той се явява именно този, а не друг обект. В този смисъл разкриването на риска е процес на разкриване на основните елементи, на основните качествени характеристики на отделните опасности, които показват тяхната специфика и дават възможност да

български език, това значение на думата „идентифициране“ е широко разпространено. Основният документ, чрез който българските граждани удостоверяват своята самоличност, е личната карта. В нейния английски превод тя е Identity card, в превод на български, идентификационна карта. Нейното предназначение е именно да идентифицира лицето, което я предоставя чрез препокриване на отличителните белези.

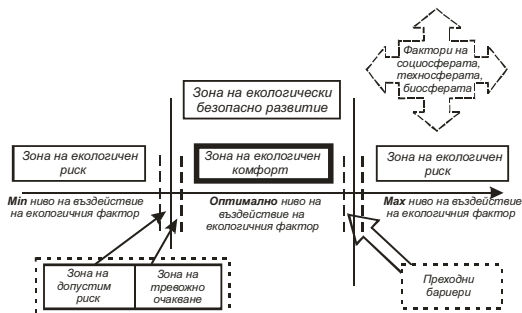
В контраразузнавателната теория, в практиката на митническото разузнаване и финансовото разузнаване, се използват термините „система от признаци“ и „рисков профил“, които се използват като инструменти в практиката. По същество, това са типологизирани модели, които включват система от белези, симптоми, чието разкриване в практиката дава основание за предположение, че те може би свидетелстват за извършване на престъпление или друго закононарушение.

В този контекст, идентификацията е по-нататъшно развитие на процеса след разкриване на рисковете. Ако разкриването е свързано с установяване и описание на абстрактната (формална) възможност за появата на рискове, то идентификацията е разкриване и уточняване на реалната (конкретна) възможност за появата на рисковете. Промяната на състоянието, при което съществуват абстрактни рискове, в състояние, при което се появяват реални рискове, е свързано с промяната на условията, на средата, в която съществува системата, спрямо която се отнасят рисковете. Измененията на съвкупността от условия определя прехода от абстрактна възможност в реална възможност, а оттам и превръщането на възможността в действителност. Процесът на идентификация на риска е процес на разкриване на промените в действителността на съществуване. Установените белези на тези промени позволяват да се открият някои от признаците (свойствата) на опасностите (фиг. 2). Разкриването на рисковете, както вече бе посочено, е свързано с разкриване качествената страна на риска, което става чрез анализ.

Фиг. 2 Идентификация на риска.

Същността на анализа е абстрактно разчленяване на изучавания обект на отделни елементи, свойства, страни, отношения. В процеса на идентификация се извършва обратният процес – чрез установяването, разкриването на отделните елементи, свойства, признаци, които реално съществуват, се синтезира постепенно образът на реалния обект или явление. От свързването на отделните фрагменти се очертава процесът на трансформация на абстрактната възможност да се случи

Фиг. 3.Нива на въздействия и зони на риска

нежеланото събитие (опасността) в реална възможност. Важен момент в идентификацията на риска е процесът на получаване на информация във вид на отделни сигнали, чрез които се установяват признаци, симптоми за превръщането на абстрактния риск в реален риск. Този процес продължава във времето и успоредно, с увеличаване степента на препокриване на признаците от практиката с

рисковия профил, нараства вероятността да се случи нежеланото събитие, да се реализира рискът. През 1911 г. американският еколог Виктор Шелфорд формулира „Закона за толерантността“, според който всеки жив организъм има определени, еволюционно наследени горна и долна граница, в които следва да присъства всеки жизнен фактор (топлина, влага, храна).

Излизането на наличието на фактора, извън режима, който тези две граници определят, води до несъвместимост на средата с живота т.е. до летален изход. Механизмът на действие на „закона за толерантността“ се описва от друг фундаментален закон на екологичната сигурност, формулиран от Юстус фон Либих като „Закон за лимитиращия фактор“. Този закон гласи, че нарушаването на режима на наличието на всеки жизнено важен фактор, предизвиква функционални отклонения в едни или други органи или физиологични процеси, които предшестват леталния изход. Тези изводи са схематично представени от В. Донченко [6]-фиг.3. Зоната на тревожното очакване и зоната на допустимия риск са отрязъкът от пространство и време, в който протича трансформацията на екологичния комфорт в екологичен риск. Тази трансформация по-горе ние определихме като трансформация на абстрактната възможност в реална възможност да се случи нежеланото събитие. В този ред на мисли, идентифицирането на риска може да се представи като разкриване на функционалните отклонения, които предшестват леталния изход. Този процес всъщност е познат като поставяне на диагноза в медицинската практика.

Въвеждането в институционализираните практики на управлението на риска, наред с термина „идентификация на риска“ и на термина „разкриване на риска“, което по необходимост ще доведе до преразглеждане на досегашното съдържание на първия термин, според нас, не само ще оптимизира правно-нормативната уредба, но ще постави въпроса за преразглеждане съдържанието и на други легални термини, като „оценка на риска“, „елементи на риска“ и т.н. Още веднъж извежда на преден план от радикално преразглеждане на идеята за управление на риска, която е в основата на повечето теоретични, правно-нормативни и приложни решения в нашата страна.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Малинецкий, Г. Хаос. Тупики, парадокси, надежды. Электронный журнал “Компьютерра” N 47, 1998. www.computerra.ru

[2] Наредба № 5 от 11.5.1999 г. за реда, начина и периодичността на извършване на оценка на риска (обн., ДВ, бр.47 от 21.5.1999 г.)

[3] Ненова А., Екологични аспекти на сигурността, София, Албатрос, 2008.

[4] Томов, В., П. Христов, А. Ненова. Екологична сигурност. Варна, Варненски свободен университет “Черноризец Храбър”, 2007.

[5] Христов, П. Метатеоретични аспекти на анализа и контрола на риска, Сборник доклади на Русенски университет, Русе, 2007.

[6] Донченко, В.К. Экологическая безопасность. Понятие об экологической безопасности.

За контакти:

Доц. д-р Петър Георгиев Христов, Катедра “Сигурност и безопасност”, Варненски свободен университет “Черноризец Храбър”, тел.: 052-359 557

д-р Анелия Тодорова Ненова, Катедра “Сигурност и безопасност”, Варненски свободен университет “Черноризец Храбър”, тел.: 052-359 567, e-mail: a_nenova@abv.bg

Докладът е рецензиран.